

szemle

Ember, de nem valaki

KEMÉNY ISTVÁN: LÚDBŐR

(1) „A költő ember – de nem *valaki*. Vagyis egy senki. Az emberről, az emberhez, az embertől az Istenhez, sőt vissza; főleg ilyen dolgokról beszél. És általában ő az *ember*. A *valaki* viszont a prózaírónál kezdődik, és megy föl-föl, a táncdalénekeseken át, egészen az amerikai elnökig”, írta Kemény István 1993-ban (*Túlutazni Varsót = A Kafka-paradigma* [Vörös Istvánnal], Széphalom Könyvműhely, 1993, 52.). Figyeljük meg, még amerikai elnököt mond, nem oroszot vagy kínait; az abszolút hatalom megtestesítője ő volt akkoriban, és véletlenül sem a római pápa, a Dalai Láma, netán Soros György.

Érezhetően bántotta a fiatal Keményt (ahogy mindannyiunkat bánt, hogyne zavarná a legedzettebbeket is) az a „lakossági” hozzáállás, amelyik nem is annyira az írástudót kezeli *le*, mint inkább a költészet státuszát veszi semmibe, annak gyakorlati *haszna* alapján. Tudható, hogy a művészet „társadalmi hasznossága” nem igazolható teoretikusan, miközben az ellenkezője annál inkább. Haszna, pontosan mi is az? Miközben elődeink még „nem bűvésznek, de mindennek” jöttek, karizmatikus kultfigurának számítottak, mint Kemény könyvének egyik főhőse, Ady Endre (próféta), Karinthy kedvéért pedig megállt a villamos, mások párhuzamosan miniszterek voltak, de legalábbis királyok és fejedelmek adtak a szavukra.

Ugyanakkor tudjuk, a társszakmák megbecsültségével ma sincs semmi baj. A bestsellerszerző, például J. K. Rowling, lehet *szinte* ugyanolyan szupersztár, mint egy filmszillag. A hazai lektűrírók, és szerencsére nem csak ők, a dedikáltatni vágyók kilométeres sorával néznek szembe a Vörösmarty téren. A forgatókönyvíró a rendezője árnyékában is lehet tényező („valaki”); a verselő viszont afféle csodabogárnak bizonyul, amennyiben a főntiek a valakik. Neki egyszerűen kiszámíthatatlan a működése, nincs munkahelye a laptopján kívül, ritkán hoz nyereséget a kiadójának (ha igen, akkor csak különféle meghasonlások árán), nem létezőek vagy földi eszközökkel észrevétlenek a jövedelmei. Pláne, ha rímes verset ír! Rímes vers szinte már csak magyarul létezik a világon, a rímes versen külföldön nevetnek, a németek kevésbé, a lengyelek nagyon; szinte csak az oroszok nem. (Mindez a slam poetry megjelenésével sem változott, hiszen az – *excusez-moi* – elsősorban szabadidős közösségi program, verseny pontszámokért, az azonnali megfelelés kényszerében. Bár el kell ismernünk, a maga módján ez is világteremtés.)

Rémlik, fiatalkorunkban hajlamosak vagyunk valakikre és nem-valakikre osztani az emberiséget, és egy elitista leosztásban az írástudó is lehet hős, s a politikus is lehet senki. Mire kiderül, hogy minden efféle csoportosítás számárság, ad-digra Amerika is jócskán megváltozott, az elnökség presztízse is átértékelődött

már, s régen megszűnt a Kemény emlegette, valahai bezzeg-ország (valójában inkább puskaporos hordó), a „jövőképpel rendelkező” Jugoszlávia; és óriási véráldozatok árán, de először van esély az önálló Kurdisztánra.

Meg mi is sokat változtunk, alighanem.

Igen, idővel felnövünk. Megszokjuk, hogy komoly emberek kérik a véleményünket erről-arról. Az a jó az úgynevezett irodalmi életben, hogy nem csak különféle, léhánál léhább fórumok zaklatnak ilyen-olyan körkérdéseikkel, hanem – és ez a legjobb – fölkeréseket kapunk csillogó szemű gimnazistáktól is. Tekintélyes lapszerkesztők és igazgatók pedig írásokat várnak tőlünk bizonyos alkalmakra, kerek évfordulókra, szülőházakhoz, iskolákba és temetőkre, olyanokat, amilyeneket magunktól sosem íránk. Kiderül, hogy a készítés mégis létezik („belül”). Mihelyt beütjük a nyűgként elvállalt, centenáriumi Arany János-esszénk első betűit a klaviatúrába, már tudjuk, hogy mindig meg akartuk írni. Menet közben győzzük meg magunkat, hogy kötelesség emlékezni. Legyen hozzá közöm, azért ez a peremfeltétel. Mert bizony ritka az olyan erejű verses hommage, mint Adytól a *Kétféle velszi bárdok*, a *Vitéz Mihály ébresztése* vagy Babits 1910-es, Arany Jánoshoz címzett szonettje (ide sorolnám az újabb termésből Parti Nagy Lajos *Nyugalomb* és Kovács András Ferenc *A nyelszi bárdolatlanok* című opuszát is). Ám gyakoribb eset, amikor a köszöntés csupán kipipált házi feladat marad (olvasok emlékszámokat és antológiákat, tudom). A szemüket konokul a naptárra szegező szerkesztőknek néha sikerül elérniük, hogy évfordulókon képtelen vagyok magukat az évfordulós szerzőket olvasni, a modorukban írni, esszézni róluk, mert elrémít a dömping. Jubileumon sem gondolok többet és szebbet Szabó Magdáról, mint általában, és nem írom meg Arany János elveszett erotikus költeményeit, egyrészt mivel nem rendelkezem Arany János motivációival, másrészt mert sorsszerűnek tartom a tényt, hogy ezek a költemények, ha ugyan voltak, elvesztek.

Kemény itt közölt írásai szinte mind fölkerésre születtek, és egyik nyilvánvaló erényük, hogy rendre sikerül kitörniük az alkalmiság börtönéből.

„Igen, én emlékszem, mert én költő vagyok / emlékszem, mert az irigye voltam / emlékszem, hogyne emlékeznék, / úgy hívtuk: én.” Esményi megvalósulásunk, legjobb lehetőségeink együttese, a csodákkal fertőzött „majdnem vezér”, az Ideális Én – mennyire más ez a regiszter a kilencvenes évekből, *Siratóférfiak* című versben, mint a költő és az elnök viszonyáról szólva. Ilyen rokonszenvesen hallatja hangját a művészöntudat, amikor a kollektív emlékezet szolgálatába áll.

Öröm látni ebben a kötetben Kemény nagy-nagy megilletődöttségét a kulturális fénypontoktól. Lehelete megszegik attól, ami jó. (Saját magától is, némileg affektálva – de bocsánatos módon.) „Igazi nagy költő szeretnék lenni”, mondja egészséges pátosszal. *All right*. De hiszen melyikünk óhajtana az irodalom közkatónája lenni, netán csatlakozni a sokkötetes írástudatlanok csapatához? Tényleg óriási időpazarlás lehet középszerűnek lenni.

Minden, ami több a rácsodálkozásnál és az ujjongó versörömnél is; a lúdbőr, a borzongás a hátunk közepén, minden, ami csalhatatlanul katarzis. Jelen kötet vezérszólama, s ez jelentette számomra az olvasás legfőbb élményét: a korszerű költőszerep mibenlétén való gondolkodás. Lapjain ugyanis többféle fölfogás keveredik, és minimum kettő markánsan különböző. Az első idealista és múltbeli: legyen

a költő igenis lángoszlop, váteszként mutasson utat, érzéketlen korától és tudatlan befogadótól függetlenül. Fél pontos mondata fontosabb ilyen-olyan államközi szerződéseknél. Éljen a vájt fül, amelyik érti. Száz embernek is érdemes. „A költészet nem más, mint a szirének énekének az elmesélése”, vagyis elmondani, milyen kínokat állt ki Odüsszeusz, és mit nem bírtak ki gyarlóbb társai. Ha jól értem, ez a felfogás a hölderlini „költőien lakozás” és a József Attila-i „az adott világ / varázsainak mérnöke” közeli rokona. És kapaszkodjunk meg: Kemény 2017-ben is hisz abban, hogy „a költészet az emberi kultúra egyik csúcsa”, s hogy költeni annyi, mint grófságot nyerni a királytól, meg abban, hogy a költészetnek küldetése van.

De abban Kemény sem hisz, mert hogyan is hihetne manapság, hogy egy hír-várományos, lírai pokolgépnek szánt verset elegendő folyóiratban vagy kötetben publikálni, netán országszerte fölolvassni. A „megfelelő hely”, ahol közzétehető, nagyon jól tudjuk, valamelyik közösségi oldal vagy (ha tűrhetőnél jobb performerek vagyunk) a videómegosztó a nap gondosan megválasztott szakában, percek alatt ezer megosztást indukálva. Kemény valaha hitte, hogy a vers „szébbé teheti a világot”, és én ezen nem tudok mosolyogni, ezt én is ugyanilyen *halálisan* komolyan veszem, minden intő jel ellenére.

A másik, az egzisztenciális érvényű közelítés, az előbbi tökéletesen varázstalanított ellenpárja. Az író, a pódiumszereplő, aki vidéken (több) száz ember előtt olvas föl, valaki. Otthon viszont „szürke, kisszerű és émellyítően biztonságos” életet él? Ha meg adóznia kell, számlákat kiegyenlíteni, futni a pénze után, akkor egy vacogó senki. Mindkettő igaz, nem tudom cáfolni egyiket sem. És ez a két elgondolás nem oltja ki egymást, sőt, kéz a kézben jár. Kemény egyszerre ünnepli és sajnálja magát (minket) ezért a sorsért.

Költészet mindaz, aminek az esete fönnáll. Költő, aki nem csak a szavakat leli meg, hanem szavai megfelelő helyét is ösztönösen megtalálja.

Én persze emlékszem, mert érintett vagyok, ennek a fölfogásnak a formálódására. Idézett költeménye után tíz évvel később azt írta Kemény: „Minden komoly költő tudja, hogy nem maradhat örökké a biztonságos témáknál. El kell mennie a határokig, hozzányúlni veszélyes témákhoz is, olyanokhoz is, amik meghaladják. Vállalni a röhejessé válást, vagy azt, hogy totálisan félreértik.” (Kemény István olvasói levele a *Magyar Narancsnak*, 2006. szept. 25.) Így van. Példázata szerint „minden sportrepülő szeretne egyszer átrepülni a Lánchíd alatt. De ez balesetveszélyes, ezért csak egyszer szabad, augusztus huszadikán, Bessenyei Péternek.” Azért sántít a példa, mert ezen a légi versenyen *kötelező* műsorszám a híd alatti repülés, és nem csupán egyetlen versenyző privilégiuma. Máskülönben nem is lehetne verseny. Ha valaki a kultúra világát akarná kompetitívvé tenni, eleve nem teremtene szerencsés helyzetet. Ugyanakkor nekem mint alkotónak (*wow!*) semmiféle korlátozás nem lehet kedves, mivel minden tiltó kéz a közepszerűség felé nyom, miközben biztonsági játékra biztat. Mert „ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott”, ki mondja meg, évente hány kényes témát írhatok meg, és hányat kell elhallgatnom, jóhíremet kockáztatva vagy tapintatból? Nem tudom, hogyan megítélhető „normatív”, a téma miként haladja meg az egyszeri szerzőt. Csak azt tudom, hogy e kijelentés tanúsága szerint „a költő” tetteinek megint csak komoly – ezúttal erkölcsi – tétje van, minden leírt soráért felelősséggel tartozik.

Látványos tehát költőnk viaskodása a költőszereppel. Ebben a kötetben a heroikus tartás nyeri el a pálmát.

(2) 1988 táján figyeltem föl Kemény István verseire. Nézttem az akkor még egész oldalas fényképeket az akkor már puha fedelű *Szép versek* antológiában, s a kockás inges, farmerkabátos, pocakos bácsik, szigorú tekintetű nénik között láttam egy jóvágású, bár szomorú arcú fiatalembert, állig gombolt ingben. Science fiction ihlette, szeszélyes központoszású versekkel. Középkori európai és közel-keleti színhelyekkel. „*nicsak, terepjárót vett Ruben gazda...*” Hol a helyén van a vessző, hol nincs, hol kisbetűvel kezdi a sort, hol meg naggyal, sőt néha csupa naggyal, mint a régiek (azóta tudom, Aleš Šteger ugyanígy dolgozik Szlovéniában, Acsai Roland meg idehaza, kinek-kinek megvan az oka, a gondolati egység nyomatékos tagolása vagy egyszerű tisztelgés az elődök előtt). Három év múlva azon gondolkoztam, vajon kinek kellene elküldenem az első könyvemet? Például őneki. Jólesett, hogy válaszolt. Ez nem volt olyan egyszerű, mint mostanában válaszolni egy e-mailre. Egészen konkrétan elő kellett vennem egy hófehér A4-es papírt, teleírni tetszés szerinti mennyiségű betűvel, borítékba zárni, azt bélyeggel ellátni, elmenni a postára, ott sorban állni – nem is mondom tovább. Ha ő erre képes volt, akkor közös erővel arra is képesek leszünk, hogy megbeszéljünk egy találkozót. Egyáltalán volt-e nekem akkoriban telefonom? Használhattam a vezetékes készüléket a bérleményemben, nagy szó.

Végül valóban ultrasznob módon, a New York kávéházban ismerkedtünk meg, de a mélyvíz és a karzat akkoriban fel sem merült; a mélyvíz már akkor is méregdrága étterem volt, a karzat meg foglalt, s mi egy kiábrándító hajlatban találkoztunk, a sarok földszintjén. Ő elhozta a feleségét is, aki kíváncsi volt rá, ki ír levelet *önöző* formában a pár évvel idősebb kollégájának (az ifjúság érdes modora!). Gondolom, zavartan dohányoztunk, azt még javában lehetett, és a nagy légtér is adott volt hozzá. Bátoratlanul indult az ismerkedés, néhány év múlva mégis valódi barátság lett belőle, volt egy jól körülrajzolható fénykora, ami tartott körülbelül tíz éven át; változó lelkesedéssel követve egymás munkáit és egymást. Utaztunk, elsősorban és legtöbbször Erdélybe, nem a rezervátumba, hanem a rusztikus román realitások közé, kútvíz, mics, cujka és kokozja. Egyszer félóra alatt szereztünk orosz vízumot Klaipedában, azt hiszem, ez volt a csúcs. Láttam őt egyszer, ahogyan egy kidobóembert próbál meggyőzni valamiről. Vitatkoztunk is, néha hajnalig, olykor írásban, általában nem hülyeségeken (lásd: *Bűcsülevél*). Már nem vitatkozunk. Ismerem a szkeptikus hallgatását. („Rutinosan hallgattam”, mondja, én ezt a verssorát kapcsolom hozzá: „Nekem mindig a közöny volt az erőm, most sem bízhatok másban”, pedig ez csak a versbeszélő attitűdje.) Hallom az ő hangján, ahogy kurtán annyit mond valaki írására, hogy jó. Sőt: baromi jó. Néha nagyon egyetértünk bizonyos művek értékét illetően; néha nagyon nem.

De most vissza a félmúltba! Majdnem két évvel voltunk a rendszerváltás tisztító vihara után. Budapest még ki sem mosakodott az államszocializmus sarából, máris újra belepte a mocsok, spontánnak mondott privatizáció és a piramisjáték botránya, olajügyek, a taxisblokádnál röpké káosza, meg a konzervatív restauráció árnyai azokban az idétlenül elszabott öltönyökben. Szemét mindenfelé, mint most. A vá-

ros kultúrája viszont pezsgett. Soha annyi folyóiratot, szalont és tömött nézőterű felolvasóestet! (Megint nem a happeningekre gondolok.)

Az emblemikus fotó, amelyik ennek a könyvnek a címlapján szerepel – ugyanaz, amelyik nekem Keményék otthonából, bekeretezve ismerős – a Kossuth téren készült 1989. október 23-án, a köztársaság kikiáltásakor (mintha dél körül? Utánanéztam, igen!), közvetlenül a kapu előtt. Szereplői a főlépcsőn ülnek, Kun, Szirmai, Kemény, Poós. Figyelemre méltó, hogy valamennyien zárkózott arckifejezéssel, „dacosan” (sőt, Poós napszemüvegben az évszak ellenére), „kicsit talán szégyenkezve”, hogy munka nélkül hullott ölükbe a vértelen forradalom gyümölcse. A tér és az idő együttes eufóriájának nyoma sincs.

Én akkoriban már Pesten laktam, de övelük még nem ismertük egymást. Hiszen egyáltalán nem voltak irodalmi barátaim, csak kézirataim (néhányik kézírás-sal!) és bizonytalan terveim. Reményeim. Nem akartam ott lenni a nagy (történelmi) pillanatban, nem tombolt bennem a jelenlét igénye. Nem éreztem az *azonnalosság* kényszerét. Este mégis a gimnáziumban megismert társasághoz csatlakoztam a Novhétteren, a Savoynál, a nagy napot megünnepelni. Velük mentünk a, hová? Hát ugyanarra a Kossuth térre, de csak sötétedéskor. Ahol már égtek a köztársaság fáklyái. Noteszom tanúsága szerint aznap csak délelőtt volt órák a főiskolán, a kikiáltás pillanatában tehát, profánul, egy Wesselényi utcai fodrászatban ültem (ma már az is kocsma, mint a környéken minden egyes földszinti üzlethelyiség), de még emlékszem a rádióközvetítés örömére. Aztán indultam haza a Mexikói úti bérleményembe, mégiscsak a nagy nap lendületével.

Évek múlva szereztem néhány barátot erről a képről. Még a Parlament előtt is ültünk, alighanem ugyanazon a lépcsőn, félig azonos összetételben, de már egy másképpen átszellemült, savas éjszakán. „Hová utaznak?”, kérdezte Szabó százados már a Deák téri buszpályaudvar előtt (kell-e mondanom, hogy jelenleg az is kocsma?). Az ország házában pedig láncos kerítés áll, és díszőrség vigyáz. Közvetlen közelébe hosszú évek óta nem lehet sem ülni, sem lépni.

Aztán én is évekig a New York kávéház jobb lelátónak hívott asztalánál írtam (már csak a helye van meg, de azt legalább üresen hagyták), például regényt a baljósan hangzó *Café Autodafé* címmel, és általában verset, szembem velem pedig vagy Kemény István, Poós Zoltán vagy Bartis Attila körmölt éppen a bal lelátón. És tanultam, vizsgákra. Semmi laptop, semmi wifi. Nem pusztán sznobéria volt, hogy mi a Nyugat hajdani morzsáiból élünk, utánozva talán az *Esti Kornél* nevezetes ötödik fejezetét, hanem ténylegesen arra használtuk a kávéházat, amire – való? Amire való VOLT valaha. Kinevetem, aki azt mondja, hogy barokk szentélye a magyar irodalomnak, ahová belépni is szertartás. Nem múzeum. Sem áhítatban, sem ájulatban nem lehet írni. Kocsmában másért nem lehet; szűk, kamaszkori albérletben megint másért nem.

Naplómból, 1995. december: „A Newyorkban folyt az *Uborka* fölvételei, tele bábukkal a mélyvíz, nem lehetett bújni a stáb miatt a Szerb Antalt. A jobb lelátón ültem. Átellenben Kemény dolgozott. Igazából nem ambicionálok már a bölcsészdiplomát.” *Uborka*, ez valami korabeli tévéshow volt, politikai beszélgetésekkel. *Ambicionálok*, Istenem, ez a túlfogalmazás (megmondta Kemény: „ember, de nem *valaki*”). Még a Newyorkot is egybeírtam, hiszen a kávéház a palotát építő

biztosítótársaságról kapta nevét, ma is egybeírom, elvileg így szabatos. És lám, még a diplomám sorsa is kávéházban dőlt el; és pár év múlva még az első eljegyzésem is ugyanennél az asztalnál történt.

Messzire kanyarodtam.

(3) Zrínyi Miklósnak, akit az utókornak szokása dicsérni nemzetmentő talentumáért, európai horizontjáért és sűrűn kárhozthatni ügyetlen verseléséért, kopogó ritmusáért, vacak rímeiért, egyszóval heroikus unalmáért, Kemény szerint „fő célja nem az irodalmi hatás, hanem az olvasó figyelme. És az olvasó viszolyog a túl tökéletes verstől, elalszik rajta. Zrínyi pedig ébreszteni akar, és lenyűgözni. A *Szigeti veszedelem* taktikai és stratégiai okokból mutatja magát tökéletlennek.” Fölrázni a nemzetet bódulatából. Jó. Figyelemre méltó alkotás-lélektani meglátást tesz itt Kemény. Érdekes, hallottam már ugyanezt a *Sorstalanság* – számomra mindig is, ma is mutálónak hangzó – nyelvezetéről is. Hogy Kertész Imre „meg tudta volna írni” érett korszakának csiszolt, stiláris tökélyével is, de nem akarta, mondta valaki min-tegy Kertész nevében. Nem akarta, mert a légervilág pokla, egyszersmind boldogsága a kiskamasz nézőpontjából és nyelvezetével ábrázolható igazán. Azaz rossz mondatokban, amelyek a briliáns fordításokban, úgy képezem, kisimulnak, helytelenül (lásd még Borbély Szilárd nagy erkölcsi-esztétikai terheket, ám ideologikus ballasztokat is cipelő, stilárisan meghökkentően fésületlen *Nincstelenségjét*). Sőt Kemény mintha evvel adna (nem is olyan burkolt) magyarázatot saját redukciós-aszketikus gyakorlatára, grammatikai-akusztikai megoldásaira is. Apológia tehát a javából. Tudom, számára nem a forma az isten, a megszólalás közvetlensége előbbre való; de hát senkinek sem a forma az isten. Nem lehet más, csak az (egyik) esz-közünk.

Szóval bevallom, ez az érvelés számomra mindkét esetben döcög. Egyetértek vele, amikor Márton László az eredeti szöveg *tudatos* verstani szabálytalanságaival együtt magyarázza Walther von der Vogelweidét, de azt gondolom: ugyan már, miért aludna el az olvasó (a hallgató!) például a makulátlan verselésű *Toldin*? Színházban is egyre többet játsszák, s nem éppen néma nézőtér előtt. (Nyilván nem véletlenül éppen Arany kezdte el istenkísértő módon újrahangszerelni a *Zrínyi-ászt*.) Mért ne volna Dante tökéletes mondataival ábrázolható a purgatórium vagy a pokol? Mért rokonszenvesebb az ezer sebből vérző főmű, mint a gondosan szerkesztett? Úgy értem, *mai* olvasmányként. Mert amúgy hibázni mélyen emberi dolog.

Kemény István látta Weörest a lakásán és látta kórházban haldokolni. Menyhárt Jenő kapcsán azt fejtegeti, miért éri meg idealistának lenni (az ihlető izgalom fönn-tartása végett), és miért nem éri meg a konformizmus. Látta Bobby Fischert a budapesti kisköfalattin. Ugyanígy elmeséli véletlen találkozását Ottlikkal, pontosabban beszámol Ottlik megpillantásáról a régi Bölcsészkar folyosóján. Ismerjük az érzést, jólesően megborzongani valakinek pusztán a jelenlététől is. Én még odajártam, ugyanabban a félemeleti büfében cseréltem bulicímeket a többiekkel, délelőtt is dohányoztam, közben reménykedve bámulva a faliújságot, azokat a bizonyos cetliket, szaladtam a lányok után, de a nyolcvanas évek egyetemmi vibrálásából (mennyit emlegette Kemény) alig valami maradt addigra. Ottliknak a szelleme sem. (A Kemény által leírt roppant irritáló, „elviselhetetlen Szókratészt” ugyanebbe

a házba képzelem, és őbenne a fiatal Simon Balázst vélem fölismerni.) Ma pedig intelligens beléptető rendszer őrzi a portát, amely újra a piaristáké. Még egy zár. Mindegy, unalmas egy épület volt, néhány remek szemináriummal és sok lebilincselő (vagy dögunalmas) előadással.

„Csak éppen a lényegre nem emlékszem: hogy egyáltalán bemutatkoztam-e valaha neki.”

Kemény szenvedélyes filantróp. Figyel a másokra? Úgy mondanám, szem előtt tartja olvasójának igényeit. Célja világos: át szeretne hagyományozni egy (gazdag) kulturális örökséget, átszűrve magán a huszadik század tapasztalatát, egyben közvetítve saját ízlését is. Mert Kemény abban is hisz, hogy létezik valamiféle... világmagyarázat.

Igen, könyvének (és neki magának is életre szóló) kérdése: létezik-e megragadható *lényeg*? És ha igen, az átadható-e „a fiatalságnak”, és hogyan? „Csak a lényeg nem hagyja el a süllyedő hajót”, ahogy Kemény népszerű egysorosra mondja. Eszembe jut Földényi F. László, aki szerint a melankólia világában nem létezik biztos pillér, azaz nincs megragadható „lényeg”. „A melankólia mindenekelőtt nem búbánat, rosszkedv, hanem belső erő, aminek birtokában az ember másra figyel, máshol fedezi fel azt, amit a korábbi civilizációk »lényegnek« neveztek, s szakadatlanul rákérdez minden olyasmire, ami látszólag magától értetődő és evidens”, írja (*A melankólia dicsérete*, Jelenkor, 2017, 30.). Hozzám ez a gondolati hajlandóság (és ez a szkepszis) áll közelebb.

Szerzőnk tanító célzata kétségtelen. S hogy létezik-e például lelki restitúció a traumák után? Kemény könyvének tanúsága szerint igen, a kultúra és az irodalom által is. Egyfelől ez *very romantic*. Másfelől van benne valami a népművelőből. Hol kötelességtudat, hol szenvedély. Penzumból ne, ugye? Mondom, házi feladat a világért se legyen. Keménynek nem az. Jólesik a lényegről írnia.

Nem tehetek róla, nekem tetszik: Kemény veszi a fáradságot, hogy becsülettel elmagyarázza a helyzetet „szegény, szegény Magyarországon” (idézet egy interjújából) a *Tagesspiegel* olvasóinak, immár minden naivitás nélkül. Ha nem tévedek, mostanáig Kemény sem művelte sűrűn a közéleti publicisztikát, de most már műveli, számomra rokonszenvesen. Ez az a szerep, amelyikbe szép lassan belekényyszerül az ember, amennyiben értelmiségi és a jelenkori Magyarországon él. Vannak, akik lubickolnak benne, én például nem; mégsem lehet kimaradni. Nincs olyan, hogy csak írsz bele a vakvilágba, s közben független maradsz különféle ideológiáktól és szekértáboroktól. Nincs mentesség a politika alól, hiszen bőrdön érzed – manapság nem csupán bosszantó, hanem vérlázító – jelenlétét, a pusztá létezésedbe szól bele mindennap. *Kötelező* állást foglalnod és hozzászoknod: manapság mindenki aszerint ítél meg, hogyan vélekedsz, teszem azt, a határon túli magyarok állampolgárságáról, a sajtószabadságról, a déli határzáróról, a CEU-ről, az MMA-ről, a KMTG-ről vagy a felcsúti kisvasútról. Ha mindezekről hallgatsz, akkor meg azért kerül rád címke vagy bélyeg.

Egy hervasztó korszak provinciális pitiánersége.

„Nincs felülemelkedés, kivonulás, békés szemlélődés, egyszer úgyis megkeresnek ezek vagy azok”, de ezt már Vida Gábor Erdély-regényéből idézem (*Egy da-dogás története*, Magvető, 2017, 138.).

Használják, és közben elfelejtik elolvasni a könyveidet (pedig alighanem azok tartalma miatt óhajtának használatba venni).

Kemény naiv idealista. Legerősebb élménye a vereség. Kiábrándult? Nyilván igen, az ő nemzedéke fűzte talán a legtöbb illúziót a rendszerváltáshoz („A legmélyebb csalódást pedig annak a korosztálynak kell átélnie naponta, aki, mint Kemény is említi, a nyolcvanas években némileg úgy érezhette, hogy a bomló diktatúra helyén valódi demokrácia és végre európai szellemiségű politikai kultúra uralja majd a politikai közéletet, írja Sántha József [*Száz év türelem*, Revizor online, 2017. 06. 08.]); de nem pózol, nem maszként viseli csalódásait, azok valódiak. Könyve ennek ellenére mégsem leverő, sőt.

A kényszerpályás magyar sors, a geopolitikai prés, az úgynevezett „turáni átok”, az „Európa utolsó bástyája”, a szürreálisan túlméretezett Parlament a túlszabályozott folyó partján, a „Mások vittek rossz utakra engem”-élmény kínzó lüktetése ugyancsak megmarad Keményt olvasva. Vagy a fizikai munkát végző a kelet-(közép)-európai férfiak jól ismert lassú mozdulatai, azaz „csoportos tétovasága”. A hatvanas évek hanyatlástörténete és a popzene új hullámának megváltó dekadenciája is. Amely ifjúkori életérzésnek nagyon is serkentő. Kemény elmeséli a sivár-(nak látszó) rácpusztai tanyaközpontot, a hajdani grófi majorságot, ahol édesanyja tanított, s ahol ő első szellemi (és nem mellelleg) társadalmi élményeit szerezte a múlt század hatvanas éveiben. Milyen érzés berendezkedni a tartós, naponkénti vereségre? A mai ötvenesekről van szó, „akiknek már a szüleit is szintetikus étellekkel, italokkal és szintetikus történetekkel táplálták, engedélyezett festékekkel színezve”. Kemény, állítása szerint, családi örökségként a miszticizmusra való hajlamot és a mindenben kételkedést hozta. „A feltétlen normalitás fogságában éltem.” Köröskörül az élhető, mert érthető (még ha álságos) világmagyarázatot és (mint minden diktatúra) közbiztonságot kínáló szocializmus (posványa). Tökéletesen megfelelt egy olyan jelentős életmű bölcsőjének, mint amilyen a Keményé.

Az a benyomásom tartós marad, hogy Keménynek mindenre egyetlen megfejtése van, túl sokszor használja ugyanazokat az egyszer megtalált szlogeneket, paradoxonokat és metaforákat (nagyra hivatottság – kényszerpálya; a nagy magyar költők trendérzékenysége; nemzetünk történelmi frusztráltsága, önként vállalt provinciálizmusa, szolgálalkúsége-irigysége-kishitúsége stb.; „a megvert Kelet-Európa bosszúja Hitler”; jeles költők állítólagos „butasága”, szerzőnk „naiv idealizmusa”; Ady Endre mint bármikor előhúzzható Jolly Joker, sámán, vátesz, próféta és zseniálisan improvizáló újságíró – és ő aztán tényleg mindegyiknek beválik –; s az a bizonyos, megragadható vagy nem megragadható „lényeg” stb.). Vagy mind ilyenek vagyunk? Bezárkózunk a megfejtéseink sánca mögé? Mindegyik erős fölvetés. Az is, amelyik nem új. Bár ha az olvasó várná ezek bővebb kibontását, akkor – legalábbis ebben a kötetben – marad némi hiányérzete.

(4) A kötet végén minieszék sorakoznak, Kemény ötven plusz egyszer másfél oldalon foglalja össze meglátásait 50 + 1 kedves könyvről. Milyen célból készültek ezek? Kiakasztani az esztétika tanszéket? Dehogy. (Mesélhetnék, mert már a szándékért is ki szoktunk kapni a professzor uraktól, ha tíz sorban szeretnék mondani valami érdemlegeset valamelyik költőelődünkről. Hiszen az itt tárgyalt könyvekről

monográfiák, sőt elemzői életművek szólnak.) A mi kérdésünk csupán az, van-e közlendője e másfél oldalaknak, mondjuk az *Odiüsszeiáról* vagy Lukács evangéliumáról szólva? Számomra Keménynek látszik lenni közlendője, víziója történelemről és társadalomról, fontos könyveit ebben a keretben helyezi el. Rögzíti hagyományait, tudását és preferenciáit. Ez engem mindenképpen elismerésre készítet abban az életkorban, amikor egy új könyv elsősorban tárolási problémát jelent, és csak másodsorban a kíváncsiság hőn óhajtott tárgya. Azon kapom magam, hogy azelőtt birtokolni vágytam, most inkább szabadulni. Adott a kemény mag a polcon „a klasszikusokból”, mindenkinek más. Az ember inkább a kedvenceit olvasná újra, ha tehetné. Ismerem például Réz Pál (csakis időskori) hitetlenségét az irodalmi újdonságokat illetően. Nem bízott benne, hogy jöhet még jelentős mű, egy új „József Attila” (nem mintha kéne még egy). Fogékornak lenni a bezúduló újra, az is éltető erő.

Melyek is ezek a pillérek? Természetesen itt figyel a *Don Quijote*. Rotterdami Erasmus. Mark Twain, T. S. Eliot és Nietzsche. Shakespeare-től az *V. Henrik* (és nem a „beteg lelkek trónharcát” ábrázoló *Macbeth* vagy a *III. Richárd*). Igen, ő az a királyfi, aki ifjan kivonul az udvarból, hogy Falstaff mentoráltja legyen. És Kemény Carl von Clausewitz-parafrázisa szerint a háború a kocsmázás folytatása, csak más eszközökkel. Itt áll pillérként Saint-Simon herceg. És Goethe, bár nem a *Fausttal*. Kemény kedves könyve a *Werther*, első regényét, a szép című *Az ellenség művészetét* annak idején saját Wertherének szánta. Replikának a szentimentalizmus kultuszkönyvére, egy idegenvezető lány által elmondott (világ)magyarázat keretében.

Jómagam tizenhét évig figyeltem az *Üvöltő szelek* gerincét a polcon, mígnem aztán egyik kedvencem lett. Ugyanígy jártam Lampedusa hercegi családtörténetével (ha már azt kutatjuk szerzőnkkel, „miféle egész volt itt egyben?”). Borges „trójai” novellája, a ragyogó Bolaño. Ladislav Klímát nem olvastam. Lakatos Menyhért-től mást. Venyegyikt Jerofejev, hát persze! Hrabalt unom, állandóan ugyanazt a sörtesztát dagasztja. García Márquez szirupját utálok. Viszont Piotr Szewc nagyszerű kisregényéből (*Pusztulás*) dedikált példányom van.

Megszámoltam, én erről a listáról *tökéletesen* egyetértek a jelölések legalább háromnegyedével (bár juszt is inkább May, mint Cooper). És alig valamelyikkel nem. Az *Egri csillagokkal* kizárólag nosztalgikusan. Hogy nekem mi hiányzik? Kapásból az *Anyegin*. Meg *A Romlás virágai*. Dante. Kleist. Csehov. Turgenyev. Proust. Mikszáth. Móricz. Krúdy. Musil. Sylvia Plath. Cioran. Mándy. Bernhard. Nádas. Biztos vagyok benne, hogy ezek a szerzők neki is fontosak. Csak hát a hely. Meg a számok. Ez a bajom a listázással.

Bocsánat Tolkienért, aki számomra idegen bolygó, és nem bírok tíz percnél több időt tölteni a felszínén. (Fura, hogy a helyén nekem a belőle is táplálkozó *Star Wars* áll.) Bocsánat elsősorban Rejtő Jenőért, akinek kivételességét mindig éreztem. Olvasni viszont sohasem bírtam. Mert milyen is ő? Kirobbanó, ja. Egy kis-sé mindig rögtönzészzerű. És igen, léha, körúti, nagykörúti, ott is írt, a Japán kávéházban és a Bucsinszkyban. Viszont osztom a túpontos meglátást, amely szerint Rejtő nyüzsgő nagyvárosa tényleg emlékeztet „Periklész Athénjére, a Medicek Fizenzejére vagy az Erzsébet-kori Londonra”, nagyszerű polgársággal és „átlagon fe-

lülí” csőcselékkel. Keménytől megkaptam egyszer karácsonyra a *Piszkos Fred, a kapitányt*, nemes térítési szándékkal. (Innen is hála.) De rögtön: kés valami matróz hátában. Nekem ez a fajta szellemeskedés nem jön be, hiába frappáns állítólag. Az üdvösségét adná oda a hatásért? Pedig ő biztosan nem manipulatív. Belőle ez jön. Ő ezt tudja. Sok nekem az izgő-mozgó, gügye figura, sok a hozzájuk rendelt hülye név. És az ő Casablancája tényleg Pest; aki a valóságos Casablancában sétál, annak inkább egy franciás beütésű, pálmafás, arab Bukarest jut eszébe, és csak a lepusztultságáról a pesti Király utca.

Elias Canetti elgondolta, milyen volna, ha a „nagy szavak” figyelmeztetően füttyülni kezdenének, mint a teavízforralók... S ha már nagy szavak, bevallom, én Málík Roland zsenialitásáról sohasem voltam meggyőződve. Írásai alapján sodródó vagabundnak látszott, olyan ködös és borongós világgal, mint a devonshire-i lápvidék, nagy szavakkal, és inkább zilált, mint meggyőző szövegekkel. Tragikussá kikerekedő sorssal. Kemény érvei sem vettek le a lábamról. Megint a Gérecz Attila-effekt. (Nem melleleg: köztudottan Kemény István írja a kortárs magyar irodalom legenthuziasztikusabb fülszövegeit. Találati arányukról megoszlanak a vélemények, egy biztos: mindegyik építő szándékkal és kristálytisztá lelkiismerettel készült. Néha, érzésem szerint, karitatíve, de ezzel a gyakorlattal szépen szembenelve például Kölcsey Csokonai-kritikájának gyakorlatával: „Mi is ortológok és neológok vagyunk, buták és okosak, európeerek és hazafiak, toleránsak és intoleránsak, és ugyanúgy nem ismerjük el egymást értékeit. Mert azt hisszük, hogy ezzel – mint Kölcsey – saját magunkra mondanánk nemet”, vallja Kemény. Vö.: „Más költők – mi gondom ezekkel?” Kemény mindenkiben igyekszik meglátni a jót, ilyen egyszerű ez. Mások igenlésével igenli magát a figyelmet. De hát a részvét, tudjuk, nem esztétikai kategória.)

Gazdag, inspiratív, és mint látható, olykor ellentmondásos, kérdező és kijelentő könyv, Kukorelly Endre gyűjteményes esszéketéhez hasonlóan hasonlóan remek olvasmány, nem csupán szakmabelieknek. Olyan apróságok, hogy a P. Mobil zenekar eredetileg a Gesarol és nem a Technokol Rapid nevet viselte (16.). Pénzforrást nem lehet elosztani, csak magát a pénzt (77.). A húszas évek számomra csak többes számban tudnak kifulladásra (98.). És végül: már ugyan miért volna tájidegen építészet Kelet-Európában a reneszánsz? (201.) Én nem tudok a környezetéhez alázatosabban illeszkedő épületet mondani a sárospataki várnál. Na és a többi reneszánsz szépség, Lembergtől Lőcséig, a Dráva menti Ptujtól a Vág-völgyén át a Visztula-parti Krakóig? Ma is megcsodálhatjuk Mátyás budai palotájának vörösmárványból faragott, csonkán is lenyűgöző töredékeit, Kemény is hivatkozik rá, mint egy irigyelt európai nagyhatalom székhelyére. Az is volt, a visegrádi nyári rezidenciával együtt. Tudható, a király nyéki vadászkastélyának eredetije Itáliában, hasonmása pedig Prágában áll. Nem „művészettörténeti véletlen” ez, hanem a hajdani nagyságunk. Annak is oka van, hogy csak a miénk pusztult el, egyedül a közbülső állomás nincs meg. Mennyire magyar jelenség az a sarki telek azzal az alakatlan, bedeszkázott kőrakással, ami maradt belőle. Összetörve, mint „minden egész”.

Nincs, és lényegében mégis megvan, ameddig az emlékezete él. (*Magvető*)